

A személyi szabadság büntető eljárásjogi korlátai az emberi jogok európai egyezményének 5. cikkében

KUPECKI Nóra

A tanulmány az Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. cikkében szereplő rendelkezéseket és a strasbourgi bíróság vonatkozó eseti döntéseit mutatja be, amelyek a személyi szabadság korlátozására vonatkozóan állítanak fel minimumkövetelményeket a részes államok számára. Az egyezmény e cikke nagy jelentőséggel bír, hiszen a személyi szabadság elvonása a legintenzívebb beavatkozást jelenti az ember alapvető jogaiba a büntetőeljárás során, így különösen fontos a megfelelő jogvédelem biztosítása minden államban.

A nemzetközi jog hosszú ideig nem tartalmazott szabályokat az egyénekre vonatkozóan, mivel e kategóriát nem tekintette nemzetközi jogalannak.¹ Az emberi jogok nemzetközi jogi védelme ebben a formájában a második világháborút követően indult fejlődésnek, és mára már széles körű intézményrendszer jött létre a védelmére. Az egyén és az állam konfliktusa lényegében az alapjogok és a közösségi érdekek ellentétéként jellemezhető, amely során bizonyos hierarchia alakult ki az alapvető jogok és állami érdekek között. E hierarchia meghatározásának fontos szempontja, hogy mely jogok korlátozását teszik lehetővé az egyes alkotmányok. A különböző emberi jogi egyezményekben² ugyanis fellelhetők olyan alapjogok, amelyekről még háború idején sem lehet eltérni, mint például a kínzás és a rabszolgaság tilalma.³ Ezenfelül a tisztességes eljáráshoz való jog egyes elemeitől való eltérés szükségállapotban sem engedélyezett,⁴ és a személyi szabadság garanciáinak (pl. törvénytelenül fogva tartott személy kártérítési jogosultsága) szintén minden esetben érvényesülniük kell.⁵

Ezzel szemben léteznek olyan emberi jogok is, amelyeket szigorúan meghatározott feltételek mellett korlátozásnak lehet alávetni, ezek közé tartozik a személyi szabadság alkotmányos alapjoga is. A személyi szabadsághoz való jog korlátozásának az olyan intézkedések minősülnek, amelyek az egyént cselekvési szabadságában egyidejűleg, meghatározott ideig gátolják. A személyi szabadság korlátozásának számos formája ismert a magyar jogrendszerben, ezek jórészt a büntetőeljárás lefolytatásához kötődnek,

1 Kovács (2011) 314.

2 Az emberi jogok európai egyezményének 2., 3. cikke, 4. cikk (1) bekezdése; 7. cikke; Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 4. cikke

3 Shaw (2008) 246.

4 Uo. 247.

5 Bárd (2007) 37.

s egyrészt büntető anyagi jogi szankcióként, másrészt pedig büntetőeljárás kényszerintézkedésként jelennek meg. A kényszerintézkedések szabályozása során két alapkövetelmény összeütközése figyelhető meg – az emberi jogok biztosításának követelménye és a büntetőjogi felelősségre vonás eredményességének követelménye –,⁶ amely szembenállást a büntetőeljárás „régikettős szoritásaként” definiálhatunk.⁷ Az egyensúly megteremtésére törekszik minden alkotmányos állam az állampolgári jogokat korlátozó büntetőeljárás kényszerintézkedések szabályozásában.

Jelen tanulmány célja bemutatni az emberi jogok európai egyezményének 5. cikkét, amely a személyi szabadság korlátozásáról rendelkezik, hiszen ez a legintenzívebb beavatkozást jelenti az ember alapvető jogaiba a büntetőeljárás során, így esetében különösen fontos a megfelelő jogvédelem biztosítása minden államban.

Az emberi jogok európai egyezménye

Az első jelentős, a személyi szabadságról alapjogként rendelkező nemzetközi dokumentum az 1948. dec. 10-én, az ENSZ által kiadott *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* (a továbbiakban: Nyilatkozat), amelynek 3., 9. és 13. cikke védelemben részesítette az ember élethez, személyes szabadsághoz való jogát, valamint deklarálta az önkényes le tartóztatás tilalmát és a szabad mozgáshoz való jogot. Az ezt követő nemzetközi emberi jogi dokumentumok már nemcsak deklarálták az alapvető emberi jogokat, hanem részletesen kidolgozták azok tartalmát és a jogkorlátozhatóság szigorú feltételeit.

Az egyik legfontosabb nemzetközi dokumentum *Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény*⁸ (röviden: *emberi jogok európai egyezménye*, a továbbiakban: Egyezmény), amely az 5. cikkében rendelkezik a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jogról – jóval részletesebben, mint a hatályos Alaptörvényünk. A Nyilatkozattól eltérően, amely még csak deklarálja a személyi szabadság széles körű elvét, az Egyezmény már részletesen és átfogó szabályokat tartalmaz. A főként polgári és politikai jogokról rendelkező dokumentumhoz napjainkig 14 kiegészítő jegyzőkönyvet csatoltak. A jegyzőkönyvek egy része új jogokkal bővítette az egyezmény által védett emberi jogok körét, más részük pedig eljárási jellegű kérdéseket szabályozott. Az Egyezmény egyik legfontosabb vívmánya, hogy létrehozta az alapjogok védelmének addigi leghatékonyabb rendszerét, ugyanis két intézményt is felállított: az Emberi Jogok Európai Bizottságát és az Emberi Jogok Európai Bíróságát⁹ (utóbbi ma már állandó bíróságként ítélezik).

Az Egyezmény általánosságban védi az egyén személyes szabadságát az állami beavatkozásoktól, és garantálja a szabad mozgás lehetőségét, illetve mindenki számára

6 Herke et al. (2012) 80.

7 Herke et al. (2008) 301.

8 Kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény

9 A bíróság székhelye: Strasbourg. Nem fellebbviteli bíróságként működik, a nemzeti hatóságok döntéseit nem semmisítheti, illetve változtathatja meg. Ez vonatkozik természetesen az államok jogszabályaira is. Lényegében deklaratív jellegű döntést hoz, amennyiben megállapítja az egyezményes jog megsértését. Ebben az esetben a részes államokat kártérítés fizetésére kötelezheti. A tagállamok számára – szoros jogi értelemben – csupán az ellenük benyújtott panasz ügyében hozott ítélet kötelező erejű. In: Buergenthal (2001) 111–116.

biztosítja a szabadsághoz és személyes biztonsághoz való jogot. Nem határozza ugyan meg a szabadságelvonás fogalmát, viszont az európai bírósági esetjogban kialakította, hogy az egyes esetekben mi tekinthető jogszerűtlen szabadságelvonásnak.¹⁰ Az Egyezmény alapján büntetőeljáráshoz köthető szabadságelvonásnak minősül a magyar jogban az őrizetbe vétel, az előzetes letartóztatás, a kényszergyógykezelés.

Ennek megfelelően az 5. cikk (1) bekezdése a szabadságtól való megfosztással kapcsolatban alapvető feltételként írja elő a *törvényben szabályozott eljárás követelményét*.¹¹ E rendelkezésből következik, hogy a szabadságelvonásnak a belső jogban szabályozott eljárásnak meg kell felelnie, emellett az eljárásnak tisztességesnek és megfelelőnek kell lennie.¹² Nem feltétlenül szükséges a törvényi szabályozás, elégséges, ha az alapjául szolgáló jogszabály bárki számára megismerhető. Nem elegendő továbbá, ha a személyi szabadságot korlátozó rendelkezésnek megfelelő jogszabályi alapja van, emellett szükséges, hogy betartsák az egyezménykomform eljárási szabályokat.¹³ Mivel a jogszerű szabadságelvonáshoz a törvényes eljárás általános feltétele mellett szükséges, hogy az Egyezményben felsorolt speciális fogvatartási okok valamelyike fennálljon, és arról a belső jog is tartalmazzon rendelkezést.¹⁴ Ugyanakkor az Emberi Jogok Európai Bírósága nem tekinti feladatának az egyes nemzeti szabályozások felülvizsgálatát, az a nemzeti hatóságok körébe tartozik. Amennyiben a terhelt fogva tartása törvényes határozaton alapul, akkor azt a bíróság törvényesnek tekinti. Tehát összességében megállapíthatjuk, hogy szabadságelvonásra csak az egyes államok nemzeti törvényében meghatározott eljárás alapján és az Egyezménynek megfelelően belső jogban szabályozott okokból kerülhet sor.

A szabadságelvonás speciális okai

Az Egyezmény 5. cikk (1) bekezdése felsorolja a szabadságelvonás törvényes eljárás alapján megengedhető eseteit. Az itt meghatározott okok csak minimumstandardként értelmezhetők, ugyanis az egyes államok szigorúbb feltételeket határozhatnak meg saját belső jogukban. Mindemellett hangsúlyozandó, hogy csak akkor jogszerű a szabadságelvonás elrendelése, amennyiben annak okáról a belső jog kifejezetten rendelkezik. Az Egyezmény nem követeli meg a bírósági határozaton alapuló elrendelést, de utólag haladéktalanul be kell szerezni a bírósági döntést.

Az 5. cikk (1) bekezdés a) pontja alapján elrendelhető a bíróság által *jogerősen elítélt személy őrizetben tartása* a határozat kihirdetését követően a büntetés végrehajtása céljából. A b) pont szerint a törvényes rendelkezések, illetve kötelezettségek nem teljesí-

10 Például: nem tartozik az 5. cikk hatálya alá egy katonának a büntetőalakulathoz történő áthelyezése vagy a katonai életmódot folytató személyek esetében az enyhébb fokú további korlátozás. Ugyanakkor a fogdafenyítés már egyértelműen szabadságkorlátozásnak minősül. Továbbá megállapítható az 5. cikk sérelme, ha az érintettet a fogva tartást elrendelő határozatban foglalt időn túl tartják fogva. In: Grád-Weller (2011) 177.

11 E követelménynek maximálisan megfelel a hazai szabályozás, ugyanis az Alaptörvény IV. cikk 2. bekezdése kimondja, hogy „senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.”

12 Szabó-Nagy (1999) 46.

13 Kondorosi (2008) 770.

14 Grád-Weller (2011) 182.

tése is megalapozza a szabadságelvonást. E két pont megengedi a szabadságelvonást a bíróság általi elítélést követően, a bírósági eljárás alatt az eljárás biztosítása céljából. A bíróság elutasítja a kötelezettség tág értelmezését, annak speciálisnak és meghatározottnak kell lennie, továbbá fontos kritérium, hogy az egyén számára előzetesen lehetőséget adjanak a teljesítésre.¹⁵ A törvényes kötelezettség nem teljesítésének tekinthető a tanú indokolatlan távolmaradása, de idetartoznak még az eljárásban részt vevő személyek hatósági intézkedésekre vonatkozó együttműködési, tűrési kötelezettségei is.¹⁶

A c) pont alapján a *bűncselekmény* elkövetésének *alapos gyanúja miatt*, az illetékes hatóság elé állítás céljából, és *bűncselekmény* elkövetésének *megakadályozása* vagy annak elkövetése után a *szökés megelőzésére* szintén korlátozható a személyi szabadság. Ennek a rendelkezésnek a célja értelemszerűen a büntetőeljárás eredményességének biztosítása. Ez a pont egyike a legvitatottabb egyezményi rendelkezéseknek, ugyanis több értelmezése is született. Az uralkodó nézet szerint – amelyet a strasbourgi bíróság is elfogad – a c) pont nem három különböző fogvatartási esetet sorol fel, hanem az alapos gyanú megléte mellett – amelynek az eljárás során végig megállapíthatónak kell lennie – szükséges egy további ok megállapíthatósága az e pontban felsorolt okok közül, azaz a szökés vagy bűnisméltés veszélyének az alapos gyanúval egyszerre kell fennállnia.¹⁷ Ezzel a felfogással ugyanakkor ellentétben áll a bíróság egy 2009-ben hozott döntése, ahol egy fiatalokorú sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény esetén a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját önmagában is elegendő oknak tekintette a fogva tartás elrendelésére és 10 hónapon át történő fenntartására.¹⁸

A letartóztatás megalapozottsága önmagában nem elegendő a szabadságelvonás jogszerűségének megállapításához. Az eljárás alapjául szolgáló gyanú vonatkozásában a bíróság elegendőnek tartja a vádemeléshez szükségesnél alacsonyabb gyanúfokot is, viszont mindig konkrét bűncselekményre vonatkozóan követeli meg az alapos gyanú meglétét. Ellenben a gyanú nagy mértéke indokolhatja a letartóztatás elrendelését, de a letartóztatás hosszabb időtartamát már nem igazolhatja.¹⁹ Nem tekinthető egyezménykonformnak továbbá az olyan fogva tartás sem, amelyet kizárólag az egyén általános társadalomra való veszélyességére hivatkozva rendelnek el (pl. terrorizmus, szervezett bűnözés elleni harc nevében). Tehát csupán a bűncselekmény súlyossága nem alapozhatja meg önmagában a letartóztatást.²⁰ Ehhez kapcsolódva a bíróság kimondta, hogy a szökés veszélyének megállapítását sem indokolhatja csak a bűncselekmény súlyossága miatti várható büntetés nagy mértéke, hanem figyelembe kell venni a letartóztatott személy személyiségét, szociális körülményeit is.²¹

15 Szabó–Nagy (1999) 50.

16 Például: nérvizsgálat lebonyolítása céljából, írásbeli nyilatkozat megszerzésére, elmeszakértői vélemény beszerzésére, ha az érintett ezek önkéntes teljesítését visszautasítja. A büntetőeljárás alanyainak kötelezettségeiről részletesebben lásd: Fantoly–Gács (2013) 123–151.

17 Kondorosi (2008) 771.

18 Shannon vs. Latvia (no. 32214/03) Judgment of 24 of November 2009. In: Grád–Weller (2011) 191.

19 Blutman (1993)

20 Tomasi vs. France (Series A, no. 241-A, no. 12850/87) Judgement of 27 August 1992.

21 Matznetter v Austria (no. 2178/64) Judgement of 10 November 1969.; Neumeister vs. Austria (no. 1936/63) Judgment of 27 June 1968.

Külön csoportot képeznek az 5. cikk (1) bekezdés d) pontja alapján a *kiskorúakra vonatkozó szabadságkorlátozási esetek*, amelyek elsődleges célja a kiskorú nevelési felügyelete, illetve az illetékes hatóság elé állítása. E célok érvényesülését a bíróság szigorúan megköveteli, kiterjesztő értelmezés nem lehetséges. Emellett az e) pont foglalkozik a speciális fogvatartási esetkörökkel: a *közegészséget veszélyeztető, illetőleg a deviáns magatartást* tanúsító, szociális illeszkedési zavarokkal küzdő személyek elkülönítése zárt intézményben. A bíróság a tagállamok számára széles mérlegelési jogot enged abban a tekintetben, hogy kit tekintenek olyan kóros elmeállapotúnak, akinek esetében szükséges a jogkorlátozás. Ugyanakkor megállapított három olyan minimumkövetelményt,²² amelyeknek minden esetben fenn kell állniuk a szabadságkorlátozás jogszerűségéhez. E feltételek megtartása mellett akkor sem tekinthető a fogva tartás egyezményesértőnek, ha évekig tartják letartóztatásban az érintettet.

Az utolsó esetkört az 5. cikk (1) bekezdés f) pontja tartalmazza, amely a *külföldiekre* (hontalanokra) vonatkozó speciális szabadságkorlátozási esetekről rendelkezik. Ezekben az esetekben a letartóztatás elrendelésekor elegendő, ha az idegenrendészeti eljárás folyamatban van, jogerős határozat megléte nem szükséges. Alapvető követelményként érvényesül az f) pont esetében is a törvényesség követelményének megtartása mind a belső jog, mind pedig az ország kiadatási egyezményei szerint.

Hatóságok tájékoztatási kötelezettsége az Egyezmény 5. cikk (2) bekezdése alapján

A szabadságelvonás jogszerű okainak meghatározása mellett az Egyezmény további garanciákat is biztosít a büntetőeljárás során. A hatóságok számára ugyanis kötelezettségként határozza meg, hogy a letartóztatott személyt a lehető legrövidebb időn belül az általa értett nyelven tájékoztassa a letartóztatás okairól és az ellene felhozott vádokról. A rendelkezés célja, hogy a hatóság a szabadságától megfosztott személyt ne tarthassa bizonytalanságban, és ezáltal biztosított legyen a tisztességes eljárás követelménye és a fegyverek egyenlőségének elve. A bíróság kimondta továbbá, hogy akkor minősül haladéktalannak a tájékoztatás, ha alkalmas arra, hogy az érintett az 5. cikk (4) bekezdésében biztosított jogorvoslati lehetőségeket igénybe vegye.²³

A hatóságoknak minden esetben ténylegesen közölniük kell a letartóztatás okait és a tényállás körülményeit, csupán a jogalap megnevezése nem elegendő. A tájékoztatás történhet szóban és írásban is, de a legfontosabb követelmény, hogy azt az érintett számára érthető módon kell végrehajtani. Ehhez kapcsolódóan a hatóságok kötelezettsége, hogy amennyiben szükséges, tolmácsot biztosítsanak az eljárás nyelvét nem értő személy számára.

Jóllehet az 5. cikk (2) bekezdése hasonlóságot mutat a 6. cikkben megfogalmazott tisztességes eljáráshoz való joghoz kapcsolódó tájékoztatási joggal, viszont ez utóbbi

22 Az alábbi három feltételnek egyidejűleg kell fennállnia: 1. az intézkedés alanyának bizonyíthatóan értelmi sérültnek kell lennie, 2. olyan súlyosnak kell lennie a betegségnek, hogy indokolja a jogkorlátozást, illetve 3. a fogva tartás fenntartása a betegség fennállásának folytonosságát feltételezi. In: Grád-Weller (2011) 202.

23 Czine et al. (2008) 258.

szélesebb körű jogosultságokat foglal magában.²⁴ A magyar eljárási szabályok eleget tesznek az Egyezményben előírt kötelezettségnek, ugyanis a Be. 179. § (1)–(4) bekezdése előírja, hogy amennyiben egy adott személy bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható, a nyomozó hatóság kihallgatja, amelynek kezdetén közölni kell a *gyanúsítás lényegét*, az erre vonatkozó *jogszabályok megjelölésével*. Emellett a törvény további jogosultságként határozza meg az anyanyelvhasználat jogát.

Az Egyezmény 5. cikkének (3) bekezdésében biztosított többletgaranciák

Az Egyezmény (3) bekezdése visszautal az (1) bekezdésre, és olyan garanciákat tartalmaz, amelyek az ott megjelölt személyekre vonatkoznak.²⁵ Az itt megjelölt garanciák közé tartozik a bíróság elé állítás követelménye és az észszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog. Az (1) és a (3) bekezdés azért bír különös jelentőséggel, mert ezek alapján alakult ki az a strasbourgi joggyakorlat, amely szigorította a letartóztatás feltételeit, valamint pótolta a taxatív letartóztatási okok felsorolásának egyezménybeli hiányát.

A bíróság elé állítás követelményéhez kapcsolódóan bővebb magyarázatra szorul egyrészt a *haladéktalan* kitétel pontos tartalma, másrészt pedig a *bírói minőség* meghatározása. A strasbourgi joggyakorlat szerint olyan személy tekinthető bírói hatáskört gyakorló személynek, aki független a felektől, törvényi felhatalmazással rendelkezik az eljárás lefolytatására és a döntéshozatalra. Az Emberi Jogok Európai Bírósága több esetben²⁶ is kifejtette, hogy ki minősül törvény által bírói hatáskörrel felruházott tisztségviselőnek.²⁷ Ezek alapján ahhoz, hogy bíróról vagy egyéb bírónak minősülő tisztségviselőről beszélhessünk, *négy kritériumnak* kell fennállnia:

- törvényes felhatalmazással kell rendelkeznie az adott személynek az eljárás tekintetében;
- függetlennek kell lennie a felektől;
- személyesen kell meghallgatnia a gyanúsítottat és
- döntési hatáskörrel kell rendelkeznie a fogva tartással kapcsolatban.²⁸

Azaz az Egyezményben foglaltak alapján az ügyész nem minősülhet bírónak, mivel nem tekinthető független félnek, így nem jogosult a letartóztatás elrendelésére. Magyarországon lényegében 1990. január 1-től kizárólag a bíróság jogosult arra, hogy az előzetes letartóztatás elrendeléséről és fenntartásáról döntsön. Az Alkotmánybíróság

24 Ugyanis az 5. cikk (2) bekezdésébe már a vád alapjául szolgáló valamennyi körülmény nem tartozik bele, illetve nem kötelező a vallomástétel megtagadásának jogáról való tájékoztatás, mivel ez a 6. cikkben foglalt kitanítási kötelezettséghez kapcsolódik.

25 Egyezmény 5. cikk (3) bekezdése: „a letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró vagy törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztviselő elé kell állítani, és a letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy észszerű időhatáron belül tárgyalást tartsanak ügyében vagy a tárgyalásig szabadlábba helyezték. A szabadlábba helyezés olyan feltételekhez köthető, melyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést.”

26 Pauwels vs. Belgium (no. 10208/82) Judgement of 26 May 1988. In: Berger (1999) 73–78.

27 Róth (2008) 680.

28 Grád–Weller (2011) 212.; 216.

már 1999-ben, a Büntetőeljárás Törvény egy módosításával²⁹ kapcsolatban kimondta, hogy az előzetes letartóztatás elrendelése vagy fenntartása kérdésében kizárólag a bíróság dönthet, nem pedig az elsőfokú eljárásban addig vádképviselőt ellátó ügyész.³⁰

A bíróság nem határozza meg teljes pontossággal a „haladéktalanság” fogalmát, ugyanis az mindig csak a konkrét ügy egyedi körülményei alapján ítéltető meg, de minden esetben fontos, hogy a letartóztatott személyt késedelem nélkül állítsák bíróság elé. A strasbourgi esetjog alapján négy nap tekinthető a terhelt bíróság elé állításának felső határaként, amely esetben még nem állapítható meg az egyezményesértés.³¹ A letartóztatott személy bíróság elé állításának elsődleges célja, hogy a független bíróság rövid időn belül vizsgálja ki az ügy körülményeit, és mérlegelje, hogy szükséges-e a terhelt személyi szabadságának elvonása.

Az Egyezmény értelmezése alapján megállapíthatjuk, hogy az ideiglenes őrizet igen rövid időtartamot jelent, mivel a bíróság joggyakorlatában az ideiglenes őrizet felső határát maximálisan négy napban határozta meg.³² A magyar szabályok szerint a bírói határozat nélküli fogva tartás maximális időtartama 72 óra, amely szabályozást a strasbourgi esetjog figyelembevételével alakítottak ki. Ebből kifolyólag egyértelműen felvetődött az Egyezmény megsértése a büntetőeljárás törvényünk 2011-es módosításakor,³³ amely a kiemelt jelentőségű ügyekben az őrizetbe vétel maximális határidejét százhusz órában határozta meg.³⁴ E rendelkezés több szempontból is aggályos volt, ugyanis a strasbourgi bíróság a McKay-ügyben³⁵ kimondta, hogy még a terrorizmussal összefüggő ügyekben sem fogadható el a négy napnál, vagyis 96 óránál hosszabb, bírói döntés nélküli őrizet. Az Alkotmánybíróság erre való tekintettel 2011 decemberében hozott határozatával³⁶ alkotmányellenesnek nyilvánította a 120 órás őrizet intézményét, amelyben elfogadhatatlannak tekintette a haladéktalanság jelentéstartalmának nyilvánvaló kiterjesztését.

Az *észszerű időtartam* meghatározásának célja annak biztosítása, hogy a hatóságok ne hosszabbíthassák meg indokolatlanul az őrizetet, és ténylegesen különös gondossággal járjanak el. Kérdéses lehet azonban, hogy mire vonatkozik az észszerű időtartam. Különbséget kell tenni ugyanis az 5. cikk (3) bekezdésében és a 6. cikk (1) bekezdésében szabályozott észszerű időtartam között. A bíróság az 5. cikket az előzetes

29 Az 1998. évi LXXXVIII. törvény 45. §-a a Be. 223. §-át a (2) bekezdéssel egészítette ki: „Amennyiben a vádlottat az első fokú bíróság szándékos bűncselekmény elkövetése miatt legalább háromévi végrehajtandó szabadságvesztésre ítéli, az ügyész indítványára az előzetes letartóztatást fenn kell tartani, illetve el kell rendelni, kivéve, ha a már kitöltött előzetes letartóztatás időtartama eléri, vagy meghaladja az első fokú bíróság ítéletében kiszabott szabadságvesztést.”

30 19/1999. (VI. 25.) AB határozat: „a bírói döntés követelménye nem kerülhető meg azzal a megoldással, hogy a szándékos bűncselekmény miatt legalább három évi végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása esetén formálisan ugyan a bíróság rendeli el vagy tartja fenn az előzetes letartóztatást, azonban ilyen döntésre az ügyész indítványa alapján köteles. Ez a szabály a törvényhozó részéről a bírói hatáskör teljes kiüresítése, annak teljes mértékű elvonása.”

31 A bíróság számára a határvonal jelenleg négy nap, mivel egy személy három és fél napig tartó őrizetét nem tekinteték egyezményesértőnek, viszont a négy napnál hosszabb fogságot már igen. Például: Mironenko and Martenko vs. Ukraine (no. 4785/02) Judgement of 10. December 2009. In: Szabó-Nagy (1999) 59.

32 Brogan and others vs. the United Kingdom (no. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85) Judgment of 29 November 1988.; Koster vs. the Netherlands (no. 12843/87) Judgement of 28 November 1991.

33 2011. évi LXXXIX. törvény az egyes eljárás- és igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról

34 Be. 554/G. §

35 McKay vs. The United Kingdom (no. 543/03) Judgment of 3 October 2006.

36 166/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2011/12. 1329.

letartóztatásban lévőkre vonatkoztatta, akik számára különösen fontos, hogy a hatóságok gyorsan járjanak el ügyükben.³⁷ Ezzel ellentétben a 6. cikkben található észszerű időtartam követelménye az egész büntetőeljárásra vonatkozik annak elősegítése érdekében, hogy az érintett ne álljon indokolatlanul hosszú ideig az eljárás hatálya alatt. Tehát az 5. cikkben szabályozott időtartam értelemszerűen rövidebb, mint a 6. cikk szerinti követelmény.³⁸

A letartóztatás ideje alatt végig fenn kell állnia az azt megalapozó speciális okoknak. Ugyanakkor a letartóztatás során mindvégig fennálló tényleges letartóztatási ok meglétével sem kerülhető el az egyezménysértés, ha a hatóságok nem tartják be az észszerű határidő követelményét. A strasbourgi bíróság a letartóztatás megalapozottságát mindig időtartamának figyelembevételével vizsgálja – ez azt jelenti, hogy minél hosszabb ideig tart a letartóztatás, annál komolyabb indokokkal kell igazolni a szabadságelvonást.³⁹ A bíróság az általános szabályok kialakítását mellőzve kimondta, hogy a letartóztatás időtartamának arányosságát mindig a konkrét ügy körülményeit figyelembe véve kell megvizsgálni.⁴⁰ Ezek alapján tehát a bíróság az alábbi tényezőket veszi figyelembe: egyrészt az ügy bonyolultságát, másrészt pedig az érintett eljárás során tanúsított magatartását és a hatóságok késedelmének indokoltságát.

A döntő tényező ugyanakkor az arányosság vizsgálata során, hogy a hatóságok megalapozott indokok alapján rendelték-e el a letartóztatást, mivel enélkül nem kerül sor a további szempontok vizsgálatára. Nem tekinthető megfelelő indokolásnak, ha a hatóságok visszatérő módon ismétlik meg ugyanazokat az állítólagos okokat, anélkül hogy bármilyen konkrét tény, körülményt jelölnének meg. A strasbourgi esetjogból látható, hogy a letartóztatás hosszú időtartama önmagában nem elegendő a jogszerűtlenség megállapításához, mivel az ügyek elbírálásakor számos tényezőt figyelembe kell venni, mint például a terhelt jelleme, szociális körülményei és egészségi állapota. Az ügy bonyolultsága vagy a terhelt eljárást akadályozó magatartása miatti eljárás elhúzódása sem tekinthető feltétlenül az Egyezmény megsértésének, ha ezáltal nem mutatható ki indokolatlan késedelem a hatóságok oldalán. Ennek következtében egyes esetekben még a négyéves előzetes letartóztatást sem ítélte egyezménysértőnek a bíróság, ugyanakkor más esetben a kétéves időtartamot már nem fogadta el.⁴¹ Mindemellett nagy jelentőséggel bír a hatóságok eljárásban tanúsított gondossága. A tagállami szervek nem hivatkozhatnak létszámihiányra, leterheltségre vagy adminisztrációs nehézségekre az elmarasztalás elkerülése érdekében. A bíróság ugyanis az ilyen indokokat közömbösnek találja, mivel minden államnak úgy kell megszerveznie igazságszolgáltatási rendszerét, hogy az eljárás során letartóztatásban lévő terhelt ügyében a lehető leghamarabb döntést tudjon hozni.⁴²

37 Stögmüller vs. Austria (no. 1602/62) Judgement of 10 November 1969.

38 Róth (2008) 684.

39 Blutman (1993) 18–20.

40 Róth (1997) 226.

41 Kornakovs vs. Latvia (no. 61005/00.) Judgement of 15 June 2006.; Van der Tang vs. Spain (no. 19382/92) Judgement of 13 July 1995.; Maloum vs. France (no. 35471/06) Judgement of 8 October 2009.; Gosselin vs. France (no. 66224/01.) Judgement of 13. September 2005.

42 Grád-Weller (2011) 225.; Toth vs. Austria (no. 11894/85) Judgement of 12. December 1991. In: Berger (1999) 107–109.

A magyar büntetőeljárás törvény az Egyezményben támasztott követelményeknek megfelelően rendelkezik a soronkívüliség elvének érvényesüléséről.⁴³ Emellett az előzetes letartóztatás időtartamára vonatkozó 2009. évi LXXXIII. törvénnyel kialakított differenciált szabályozás is az Egyezményben található elvárásokhoz igazodva jött létre.⁴⁴ Ellenben – tekintettel arra, hogy e maximális határidők csak az elsőfokú ügydöntő határozat kihirdetéséig érvényesek – célszerű lenne ezeket az időtartamokat csökkenteni. Ezzel ellentétben a 2013-as büntetőeljárás törvény módosítása⁴⁵ a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények esetén nem állít fel maximális időhatárt az előzetes letartóztatás vonatkozásában. E szabályozási mód nem áll összhangban azokkal a nemzetközi elvárásokkal, amelyek szerint mindent meg kell tenni a letartóztatás idejének minimális tartamra csökkentéséért, illetve az e követelmény érvényesülése érdekében törvényben rögzített felső időbeli határ kialakításáért.⁴⁶ Ugyanis az időtartam törvényi maximalizálása az alapjog-korlátozás arányosságának kiemelkedő jelentőségű biztosítékának tekinthető, mivel a gyakorlatilag korlátlan idejű előzetes letartóztatás lehetőséget adhat a hatóságoknak arra, hogy az eljárást szükségtelenül elhúzzák. E kijelentést megalapozza, hogy a strasbourgi bíróság 2013-ban négy Magyarország elleni ügyben⁴⁷ is kimondta, hogy az előzetes letartóztatás ésszerűtlenül hosszú ideig tartott, holott ezekben az esetekben még nem volt hatályban az említett módosítás. Ennek fényében további marasztaló strasbourgi döntések várhatók a letartóztatás időtartamával kapcsolatban.

A bíróság hazánkat a legtöbb esetben⁴⁸ amiatt marasztalja el, mert a hatóságok nem megfelelően tesznek eleget az indokolási kötelezettségük teljesítésének. A *Maglódi kontra Magyarország* ügyben a terheltet több mint négy évig tartották előzetes letartóztatásban specifikus indokolás nélkül, csupán a szökés veszélyének mechanikus ismétlésével. Egy további esetben a 2 év 9 hónapos előzetes fogva tartást is egyezmény-sértőnek nyilvánították, ugyanis a magyar hatóságok a kollúzió veszélyének elmúltával nem tudtak konkrét indokokat felmutatni a letartóztatás fenntartására.⁴⁹ Egy szegedi vonatkozású ügyben a terheltet kezdetben szökés és összejátszás veszélye miatt tartották fogva 2 év 3 hónapig annak ellenére, hogy a nyomozást már fél évvel a letartóztatást követően befejezték, és a szökésben lévő bűntársat is elfogták. A bíróság ebben az

43 1998. évi XIX. törvény 136. § (1) bekezdése: „A bíróságnak, az ügyésznek, illetve a nyomozó hatóságnak arra kell törekednie, hogy az előzetes letartóztatás a lehető legrövidebb ideig tartson.”

44 Be. 132. § (3) bekezdése alapján: egy év, két év, illetve maximálisan három év, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás esetét, továbbá ha az ügyben harmadfokú bírósági eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban. A (3) bekezdés c) pontjában meghatározott esetben sem szűnik meg az előzetes letartóztatás, ha a vádlottal szemben tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás.

45 2013. évi CLXXXVI. törvény egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról

46 Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 11. (65.) számú határozatának 1. pontja, illetve a Miniszteri Bizottság R (80.) 11. számú ajánlásának 16. pontja; a Miniszteri Bizottság 1245/1994. számú ajánlása

47 A. B. vs. Hungary (no. 33292/09); Hagyó vs. Hungary (no. 52624/10); Baksza vs. Hungary (no. 59196/08); X. Y. vs. Hungary (no. 43888/08.)

48 Darvas vs. Hungary (no. 19547/07) 29. pont; Szepesi vs. Hungary (no. 7983/06) 25. pont; Csáky vs. Hungary (no. 32768/03) 36. pont.

49 Imre vs. Hungary (no. 53129/99) Judgement of 2 December 2003; Maglódi vs. Hungary (no. 30103/02) Judgement of 9 November 2004.

ügyben kimondta, hogy az összejárás veszélyének megállapítása a magyar hatóságok részéről a letartóztatás másfél évében indokolatlan volt, és a szökés veszélyére vonatkozóan sem szolgáltak megfelelő magyarázattal.⁵⁰

Összegzőképpen megállapítható, hogy az 5. cikk (3) bekezdésében szereplő „észszerűség” követelménye kifejezetten összetett fogalom, és a tartalmát, pontos határidejét nem állapíthatjuk meg egyértelműen, ellentétben a „haladéktalansággal”, amely relatív pontossággal 3-4 napban határozható meg. Ugyanakkor a bírósági esetjog alapján látható, hogy minden esetben a letartóztatás *megfelelő indokolása* a legfontosabb tényező, amelynek megállapíthatósága mellett lehet csak megvizsgálni a szabadságelvonás idejének *arányosságát* és a hatóságokra vonatkozó *gondossági kötelezettség* betartását.

A *habeas corpus* eljárás

Az Egyezmény 5. cikkének (4) bekezdése biztosítja, hogy minden fogvatartott jogosult rá, hogy fogva tartásáról, annak törvényességéről és fenntartásának indokairól bíróság döntsön.⁵¹ A döntést független és pártatlan bíróságnak kell meghoznia, az államnak biztosítania kell a bírósági eljárás garanciáit, így például a bírósághoz fordulás jogát. A bírói ellenőrzés két formáját részletező (3) és (4) bekezdés közötti fő különbség az, hogy a (3) bekezdés csak az előzetes fogva tartásban lévő személyekre vonatkozik, míg a (4) bekezdés ennél szélesebb kört foglal magában, hiszen a fogva tartás bármely formájára érvényes (pl. alkoholisták, elmebetegek őrizete, kiadatási őrizet). További különbség, hogy míg a (3) bekezdés a hatóságok kötelezettségét írja elő, addig a (4) bekezdés az érintett jogosultságát a felülvizsgálati kérelem benyújtására.⁵²

A bíróság hangsúlyozza annak a követelménynek a fontosságát, hogy az eljáró hatóságok lehetőleg rövid időn belül döntsenek a letartóztatás kérdésében. Nem szolgálhat kimentési okként a bíróságok túlzott munkaterhe, vagy hogy az ügy érdemi elbírálása már folyamatban van.⁵³ A kifogást megengedő jogorvoslatnak hatékonynak és kielégítőnek kell lennie, illetve megfelelő eljárási biztosítókat kell nyújtania a kérelmező számára. A felülvizsgálat során az eljáró hatóságoknak vizsgálniuk kell, hogy a letartóztatást megalapozó körülmények továbbra is fennállnak-e. A hatályos magyar törvényben a szabadlábrahelyezési kérelem biztosítja a terhelt számára a bírósághoz fordulás jogát, mindemellett hivatalból történő felülvizsgálat során is bíróság dönt a letartóztatásról.⁵⁴

E szabály lényege tehát az, hogy a szabadságától megfosztott személynek joga van olyan megfelelő jogorvoslati eljáráshoz, amelynek során a bíróság észszerű időn belül dönt fogva tartásának törvényességéről, illetve a szabadlábra helyezéséről. Ugyanakkor

50 Bárkányi vs. Hungary (no. 37214/05) Judgement of 30 June 2009.

51 E rendelkezés eredete az angol–amerikai jogelvekben a *habeas corpus*nak nevezett jogelvre, vagyis a szabadságától megfosztott személy bíróság elé állításának kötelezettségére vezethető vissza. A témáról részletesebben lásd: Szabó-Nagy (1999) 67.

52 Blutman (1993) 310.

53 Matznetter vs. Austria (no. 2178/64) Judgement of 10 November 1969.; Neumeister vs. Austria (no. 1936/63) Judgement of 27 June 1968. In: Berger (1999) 99–104.

54 Be. 132–133. §

2005-ben, az *Osváth kontra Magyarország*⁵⁵ ügyben a strasbourgi bíróság az Egyezmény „*habeas corpus*” szabályainak megsértését állapította meg, kimondva, hogy még ha az előzetes letartóztatással kapcsolatos bírósági meghallgatáson a kérelmező személyesen vagy képviselője útján meg is jelenhetett, ez a lehetőség nem volt elegendő, mivel nem biztosított megfelelő alkalmat a kérelmező számára arra, hogy észrevételezze az ügyész indítványait. Emellett azáltal, hogy a Legfelsőbb Bíróság olyan alapon hosszabbította meg a letartóztatást, amelyre korábban nem történt hivatkozás, tovább súlyosbította a jogsértést. Ennek következtében a magyar hatóságok által alkalmazott eljárás nem felelt meg az Egyezmény 5. cikk (4) bekezdésében foglalt garanciáknak – vagyis nem biztosítottak a kérelmező számára megfelelő és hatékony jogorvoslatot –, így megállapították az Egyezmény megsértését.

Összegzés

Az emberi jogok európai egyezményének jelentősége vitathatatlan. Olyan, a személyi szabadság védelmét biztosító minimumkövetelményeket állít fel, amelyeket a tagállamoknak figyelembe kell venniük nemzeti jogalkotásuk során, és amely rendelkezésektől nem térhetnek el, illetve amelyeknél csak szigorúbb szabályozást alakíthatnak ki. Emellett a strasbourgi bíróság a joggyakorlatában további garanciákat biztosít a személyek szabadságának védelmére, továbbá az Egyezményt értelmező ítéleteivel elősegítette a tagállamok büntető kódexeiben foglalt alapjogvédő szabályozásának kialakítását. Az Egyezmény ugyanis kimondja, hogy a büntetőeljárás során biztosítani kell a letartóztatott személy emberi méltóságát, és fokozottan érvényre kell jutnia az ártatlanság vélelmének. Az eljárás során az érintett személy alapvető jogai pedig csak a büntetőeljárás eredményessége érdekében, törvényben meghatározott feltételek mellett korlátozhatók.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bárd Károly (2007): *Emberi Jogok és Büntető Igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Berger, Vincent (1999): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.
- Blutman László (1993): A fogvatartás bírói felülvizsgálata: a *habeas corpus* az európai alapjogok között. In: *Jogtudományi Közlöny*, 48. évf. 8–9. sz. 309–317.
- Blutman László (1993): A letartóztatás időtartamának ésszerűsége az európai alapjogokban. In: *Rendészeti Szemle*, 31. évf. 6. sz. 16–28.
- Buergenthal, Thomas (2001): *Nemzetközi emberi jogok*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József (2008): *Strasbourgi ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.
- Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet (2013): *Eljárási Büntetőjog. Statikus rész*. Szeged, Iurisperitus Bt.
- Grád András – Weller Mónika (2011): *A strasbourgi emberi jogi bíraskodás kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.

55 Osváth vs. Hungary (no. 20723/02) Judgment of 5 July 2005.

- Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián (2012): *A Büntető Eljárásjog Elmélete*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Kondorosi Ferenc (2008) : Alapjogvédelem az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. In Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): *Az Európai Büntetőjog Kézikönyve*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Kovács Péter (2011): *Nemzetközi Közjog*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Róth Erika (1997): Eljárásjogi garanciák a szabadságtól történő megfosztással kapcsolatos ügyekben, a kényszerintézkedések. In Farkas Ákos – Görgényi Iлона – Lévai Miklós (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára*. Miskolc, Bíbor Kiadó.
- Róth Erika (2008): Eljárásjogi jogok. A személyi szabadság eljárásjogi garanciái. In Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi Jogok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Shaw, Malcolm N. (2008): *Nemzetközi Jog*. Budapest, CompLex Kiadó.
- Szabó Győző – Nagy Gábor (1999): *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseire kapcsolódó strasbourgi esetjogról*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.

SUMMARY

Criminal Procedure Limits of the Right to Liberty in Article 5 of the European Convention on Human Rights

KUPECKI Nóra

The study presents the provisions of article 5 of the European Convention on Human Rights and the relevant decisions of the European Court of Human Rights, which constitute minimum requirements for member states regarding the restriction on liberty. This article of the Convention is of high importance, because the deprivation of liberty is the most intense intervention in a person's fundamental rights during criminal procedure. Therefore, providing proper legal protection in every member state is especially important.